

Üksikvangistus õigusteades ja teistes teadustes^{*1}

1. Sissejuhatus

Üksikvangistuse teema on vangistusõiguses üks kriitilisemaid küsimusi, mille üle on teaduskirjanduses palju diskuteeritud. Kinnipeetavate eraldamist on abinõuna kasutatud või kasutatakse enamikus vanglasüsteemides. Vangi võib olla vaja isoleerida, kuna ta on ohtlik endale (enesevigastamis- või suitsiidioht) või teistele, vangla julgeolekule, samuti võib vang olla eraldatud kriminaalmenetluse huvides. Üksikvangistuse mõjude küsimuse on tõstatanud nii riigisiseseid kohtud kui ka rahvusvahelised organisatsioonid, selle eri aspektide kohta on tehtud hulgaliselt uuringuid.^{*2} Põhiline probleem, mida üksikvangistuse puhul välja tuuakse, seisneb selles, et kinnipeetav on päevad läbi üksi või koos kambrikaaslasega oma kambris, tal ei ole piisavalt mõtestatud tegevust ega sotsiaalset suhtlust ning see hakkab pikapeale mõjutama inimese vaimset ja füüsilist tervist.

Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (CPT) on üksikvangistuse kahjulikele mõjudele^{*3} tuginedes andnud soovitus^{*4}, mille kohaselt ei tohiks vangi eraldatud režiimil hoida kauem kui 14 päeva. 2017. aastal toimunud korralise visiidi raportis soovitas CPT Eestile^{*5}, et täiskasvanud vangide puhul piirduks üksikvangistuse ülempiir ühe süüteo eest 14 päevaga, soovitatavalt vähemaga, ning et ühtegi vangi ei hoitaks karistusena katkematult isolatsioonis ülempiirist kauem. CPT soovitus kohaselt tuleks kõikidele eraldatud vangidele võimaldada eesmärgipäraseid ja eelistatult kambriväliseid tegevusi hõlmavaid struktureeritud programme ning iga päev ka tähendusrikast kontakti inimestega. Nii Mandela reeglite^{*6} kui ka Euroopa vanglareeglite^{*7} kohaselt võib üksikvangistust kasutada ainult erandlikel juhtudel viimase abinõuna nii lühikeseks ajaks, kui see on võimalik, ning selle kohaldamine peaks olema keelatud vaimsete häiretega kinnipeetavate suhtes, kui see halvendaks nende olukorda. Kartseris viibimise ajalise kestuse tõttu on järjestikuste kartserikaristuste kandmise suhtes muret väljendanud ka õiguskantsler^{*8} põhjendusega, et see seab ohtu kinnipeetavate põhiseaduse §-s 28 sätestatud õiguse tervise kaitsele ning ühtlasi suurendab kinnipeetava väärkohtlemise riski põhiseaduse §-s 18 sätestatud piinamise, julma või väärkust alandavalt kohtlemise ja karistamise keelu tähenduses. Samuti sätestavad

¹ Artikkel põhineb 08.–09.10.2020 toimunud 36. Eesti õigusteadlaste päeval peetud ettekandel.

² Vt nt A. H. Klykken. *Prison Studies of Solitary Confinement: A bibliography of research on psychological effects of social isolation, pre-trial isolation and supermax conditions*. University of Tromsø 2012, lk 1–3.

³ CPT viitab kahjulike mõjude puhul: S. Shalev. *A Sourcebook on Solitary Confinement*. London: Mannheim Centre for Criminology, London School of Economics 2008. Arvutivõrgus: <https://ssrn.com/abstract=2177495>.

⁴ Solitary confinement of prisoners. Extract from the 21st General Report of the CPT, published in 2011. CPT/Inf(2011)28-part2. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16806cccc6>.

⁵ Raport Eesti valitsusele Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) Eesti külastuse kohta, mis toimus 27. september kuni 5. oktoober 2017. CPT/Inf (2019) 31, lk 30–31. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/168098db94>.

⁶ United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), reegel 45. Arvutivõrgus: <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/1957/06/ENG.pdf>.

⁷ European Prison Rules. Strasbourg: Council of Europe 2006. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>.

⁸ Õiguskantsleri 05.10.2016 kiri nr 6-1/161019/1604041. Arvutivõrgus: https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kartserikaristuse_maksimaalne_pikkus.pdf.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni*⁹ (EIÕK) artikkel 3 ja inimõiguste ülddeklaratsiooni*¹⁰ artikkel 5, et kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.

Artikli eesmärk on tutvustada, milliseid andmeid on üksikvangistuse mõjusid uurivates teadusuuringutes analüüsitud, mida on leitud ja milliseid järeldusi saab nendest teha. Sageli jääb see aspekt üksikvangistuse teema käsitlemisel tähelepanuta. Kuigi enamjaolt saab riigisestest kohtute ja Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) seisukohtadest, rahvusvaheliste organisatsioonide soovitudest ja õiguskirjandusest palju lugeda sotsiaalse eraldamise negatiivsetest mõjudest, siis on ka uuringuid, mis seda ei kinnita. Argumendid, millega kahjulikku mõju põhjendatakse, ei ole peaaegjalikult õigusteaduslikud, vaid kuuluvad sotsiaalteaduse või arstiteaduse valdkonda, kui tegu on psühhiaatrilise küsimusega. Tihti tuuakse põhjendamisel argumendina erinevate institutsioonide seisukohad, kes on neid põhjendusi esitanud sellesse süvenemata, mida saab järeldada teadusuuringutest. Palju refereeritud seisukohtade kriitikavabalt omaksvõtmine ei pruugi anda soovitud tulemusi vangide kohtlemisel ega soodusta teaduslikku diskussiooni üksikvangistuse kahjulike mõjude üle. Võimalike probleemide täpsem tuvastamine võimaldab ka üksikvangistuse eeldatavaid kahjulikke mõjusid vähendada.

Järgnevalt käsitletakse üksikvangistuse mõistet, teema kohta tehtud uuringuid, kohtuvaidlustes avaldatud seisukohti ning seda, kuidas Eesti vanglad sellest tulenevalt praktikas toimivad.

2. Üksikvangistuse sotsiaalteaduslikud aspektid

2.1. Üksikvangistuse mõiste

Üksikvangistuse all peetakse peamiselt silmas kestvaid vanglatingimusi, kus vang on enamiku ajast, s.o 22–24 tundi ööpäevast, oma kambris, tal ei ole päeva jooksul võimalust tegeleda mõtestatud tegevustega ning tema sotsiaalsed kontaktid teistega on piiratud.*¹¹ Kuigi riigiti võivad tingimused ja režiim mõneti erineda, tähendab üksikvangistus enamasti piiranguid lähedaste isikute ja perega kokkusaamistele, samuti sotsiaalprogrammides osalemise keeldu või neis osalemise piiramist, lugemismaterjalide, raadio ja televisiooni kasutamise piiramist, askeetlikke kambri ja vangla olmetingimusi. Kinnipeetava eraldamine võib toimuda erinevatel põhimõtetel: administratiivne eraldamine (isiku enda ja vangla julgeoleku huvides toimuv eraldamine), distsiplinaarmeetmena eraldamine ja tunnistajakaitse.*¹² Üksikvangistuse mõjude uuringutes kasutatakse enamasti mõisteid *administrative segregation* (AS, administratiivse meetmena eraldamine), *restrictive housing* (RH, eraldatud režiimil viibimine) või *solitary confinement* (SC, üksikvangistus). Viimase all mõistetakse režiimi, mida kohaldatakse vangidele, kelle kohalolekust teiste vangide seas võib johtuda tõsine oht elule või kes võivad olla ohtlikud neile endile, teenistujatele või kaaskinnipeetavatele, vangla üldisele julgeolekule või korrale.

2.2. Metodoloogia

Uuringu metodoloogia on üks enim vaidlusi tekitavaid küsimusi sotsiaalteadustes. Metodoloogilistest puudujääkidest on sotsiaalteadustes välja toodud*¹³ statistilise andmeanalüüsi, eelkõige üldise ja lineaarregressiooni kasutamisel seletuslike lähenemisviiside mitteametustamist, s.t tuginemist statistilistele andmetele, mõistmata nende tegelikke omavahelisi seoseid ja põhjuseid. Sellistest uuringutest ei saa nende valiidsuse ja reliaabluse kohta teha mingeid järeldusi.*¹⁴ Bodner*¹⁵ leidis psühholoogiaalast kirjandust

⁹ RT II 2010, 14, 54.

¹⁰ Eestikeelne tõlge arutivõrgus: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/est.pdf.

¹¹ S. Shalev (viide 3).

¹² Vt nt D. P. Mears, V. Hughes, G. B. Pesta, W. D. Bales, J. M. Brown, J. C. Cochran, J. Wooldredge. The New Solitary Confinement? A Conceptual Framework for Guiding and Assessing Research and Policy on “Restrictive Housing”. – *Criminal Justice and Behavior* 2019 (46) 10, lk 1427–1444. DOI: 10.1177/0093854819852770.

¹³ R. D. Luce. Several Unresolved Conceptual Problems of Mathematical Psychology. – *Journal of Mathematical Psychology* 1997 (41) 1, lk 79–87.

¹⁴ R. B. Katskee. Science, Intersubjective Validity, and Judicial Legitimacy. – *Brooklyn Law Review* 2008 (73) 3, lk 857–878.

¹⁵ Vt ka P. M. Podsakoff, S. B. MacKenzie, N. P. Podsakoff. Sources of Method Bias in Social Science Research and Recommendations on How to Control It. – *Annual Review of Psychology* 2012 (63) 1, lk 540. Arutivõrgus: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100452>

uurides, et 76% uuringute puhul kasutati vaid ühte uurimismeetodit ning uuringutes, kus uurimissubjektid olid isikud, oli 33% juhtudest kasutatud ainsa mõõdikuna enesehindamise küsimustikku. Taagepera^{*16} on näitena toonud loodusseaduste kohta tehtud uuringu, milles kasutati lineaarregressiooni meetodit ning mille tulemused olid küll head, kuid miski ei viidanud aluseks olevatele loodusseadustele. Ühe teise eksperimendi käigus paluti sotsiaalteadlastel analüüsida andmeid, mis peaaegu täpselt järgisid universaalset gravitatsiooniseadust, kuid ükski vastanutest ei avastanud aluseks olevat seadust. Võib juhtuda, et isegi kui andmetes leidub seaduspärasus, siis tõenäoselt ei leia sotsiaalteadlased seda üles. Iseäranis suur on see oht aga juhul, kui statistiline analüüs annab head tulemused: siis ei tule sotsiaalteadlased isegi selle peale, et teisi vahendeid kasutada.^{*17}

Uuritava nähtuse või objekti operatsionaliseerimisel tuleb vaadelda selle mõõdetavaid ja registreeritavaid tunnuseid tervikuna.^{*18} Sotsiaalteadustes on metodoloogia tavapärasemate vigadena välja toodud^{*19} muuhulgas seda, et uurija võib tõlgendada uuringutulemusi nii, et see on kooskõlas tema varasemates tööd avaldatud seisukohtadega ja toetab neid, samuti võib tõlgendus jääda liialt kinni varasemates uuringutes tuvastatud eeldustesse või võib seetõttu mõjutatud saada kogu andmete kogumise protsess. See võib pädida vigaste järelduste tegemisega, mis on eriti tavaline küsitlusuuringute puhul.^{*20} Põhilisemad metodoloogilised vead, mida üksikvangistuse teemal tehtud uuringutele on ette heidetud, on valiku kallutatus, tuginemine fenomenoloogilistele meetoditele ja mitteamvulistele (kvalitatiivsetele) näitajatele, suutmatus kontrollida reageerimise põhjuseid olukorras, kus vange oli julgustatud teavitama vaid patoloogilistest sümptomitest.^{*21} Üheks suuremaks puudujäägiks on see, et tõendid on kogutud *post hoc*, kinnipeetava kohta ei ole meditsiinilist teavet, milline oli isiku psüühiline seisund enne vangistust. Kui puuduvad andmed isoleerimisele eelnenud aja kohta, pole võimalik tuvastada põhjuslikku seost ja tõsikindlalt öelda, millised on üksikvangistuse mõjud käitumisele, suhtumisele ja isiksusele. Üksikvangistuse negatiivset mõju käsitlevate uuringute üks probleem on asjakohaste empiiriliste tõendite puudulikkus, kuivõrd suur osa dispuudist tugineb liigsele üldistusele. Järeldused on sageli kombineeritud eri tingimustes viibivate vangide kogemuste ja teaduskirjandusega, mis käsitleb eksperimentaalset stiimulite vähendamist.

Uurimistulemustelt nõutakse kehtivust ja usaldusväärsust.^{*22} Põhjusliku seose tuvastamise korral leitakse tavaliselt statistiline seos uuritavate muutujate vahel, kuid korrelatsioon ei pruugi tähendada põhjuslikku seost. Seesmine kehtivus eeldab seda, et uuringus on suudetud vältida juhuslike tegurite mõju. Välise kehtivuse all mõeldakse seda, et uuringutulemuste kohta saab teha paikapidavaid järeldusi ka väljaspool uurimuse konteksti ehk mil määral saab ühe uuringu tulemusi üldistada teistsugustele olukordadele. Eba-piisav tingimuste kirjeldamine võib mõjutada uuringu välimist valiidsust^{*23}, mistõttu on piiravates tingimustes viibimise kohta tehtud uuringuid – sh neid, mis hõlmavad *segregation*'i, *solitary confinement*'i ja *supermax*'i – väga keeruline tõlgendada just olme- ja režiimierinevuste, samuti vangide erineva profiili tõttu. See toob kaasa uuritava objekti hägustumise, mis muudab omakorda keeruliseks ka järelduste tegemise selle kohta, mil määral on uuringu tulemusi võimalik kasutada teistes oludes. Oluline on, kas tegu on vahistatute või süüdimõistetutega, milline on nende varasem taust, kas neil on diagnoositud vaimsed häired või mitte ja kui tõsised need on, milline on olnud nende käitumine vanglas, millist kohtlemist nad vajavad ja millised on nende kriminogeensed riskid. Juhul kui uuring neid andmeid arvesse ei võta, tekivad operatsionaliseerimise vead ja vead statistilises andmeanalüüsis.

¹⁶ R. Taagepera. *Making Social Sciences More Scientific: The Need for Predictive Models*. – Oxford University Press 2008, lk 254.

¹⁷ A. Mets. Sotsiaalteaduste teaduslikkusest. Rein Taagepera. *Making Social Sciences More Scientific: The Need for Predictive Models*. – *Studia Philosophica Estonica* 2010, lk 112–134. Arvutivõrgus: <https://doi.org/10.12697/spe.2009.2.1.06>.

¹⁸ J. Jonker, B. J. W. Pennink. *The Essence of Research Methodology: A concise guide for Master and PhD students in Management Science*. Springer 2010; S. Sarantakos. *Social Research*. Basingstoke: Macmillan 1993.

¹⁹ A. N. Oppenheim. *Questionnaire Design and Attitude Measurement*. New York: Basic Books 1966; vt ka M. Hammersley, R. Gomm. *Bias in Social Research*. – *Sociological Research Online* 1997 (2) 1, lk 7–19. DOI: 10.5153/sro.55.

²⁰ Vt ka C. Briggs. *Learning How to Ask: Native Metacommunicative Competence and the Incompetence of Fieldworkers*. – *Language in Society* 1984 (13) 1, lk 1–28. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org/stable/4167483>.

²¹ L. Kurki, N. Morris. *The Purposes, Practices, and Problems of Supermax Prisons*. – *Crime and Justice* 2001 (28), lk 385–424.

²² M. Lagerspetz. *Ühiskonna uurimise meetodid*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2017, lk 102.

²³ D. P. Farrington. *Methodological Quality Standards for Evaluation Research*. – *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 2003 (587) 1, lk 49–68. DOI: 10.1177/0002716202250789.

2.3. Üksikvangistuse mõju uurimine

Põhjalik andmeanalüüs on järelduste õige interpretatsiooni eeldus. Aaro Toomela kommenteerib oma raamatus^{*24} Smalli 1900. aastal avaldatud teost, milles kirjeldatakse 1821. aastal Auburni vanglas toimunut, kui osariigi seadusandliku kogu korraldusel paigutati 80 meest üksikkongidesse, kus nad pidid elama ilma tööta ja segamiseta. Aasta hiljem oli viis neist surnud, üks teinud enesetapu, veel üks hulluks läinud ja ülejäänud olid sügavas melanhoolias. Inglismaal hoiti ajavahemikul 1865–1867 üksikvangistuses Iiri vabadusvõitlejate Feeni Vennaskonna juhte. Pooled neist surid või kaotasid mõistuse juba vangistuse ajal, paljud surid peatselt pärast vabastamist. Nende kirjelduste juures osutab Toomela olulisele asjaolule, et kuigi sellised faktid viitavad isoleerituse ebasoodsatele tagajärgedele, ei seostu need siiski otseselt isiksuse või Minu Ise lagunemisega. Üksikvangistuse tagajärgede uurimisel (kurjategijad, sõjavangid) on saadud huvitavaid tulemusi: üks oluline tulemus on see, et inimeste tundlikkus sensoorse deprivatsiooni suhtes, sh üksikvangistus, on individuaalselt väga erinev.^{*25} Inimeste võime isolatsioonis tervet mõistust säilitada on väga varieeruv. On tõenäoliselt õige öelda, et kui ükskõik kas isolatsioon, magamatus või väsimus on kestnud piisavalt kaua, desorganiseerivad need igapäevase aju funktsioneerimise, kuid inimeste erinevused võimes nendele oludele vastu seista on väga suured.^{*26} Toomela juhib sellega seoses tähelepanu mitmele huvipakkuvale asjaolule, sh viitab ta ühe vangistatu mälestustele üksikvangistuses viibimisest, mille kirjeldus erines Smalli kajastatust oluliselt. Kirjelduse järgi ei olnudki üksikvangistus nii üksik, sest sai kohtuda valvuritega, lugeda ja pidi tegema ka tööd. Ka ei olnud habeme mahaajamine seotud personaalse identiteedi kadumisega, nagu väitis Small, kes Toomela kirjelduse järgi „oli lisanud kuivadele faktidele ja jälgimisele värvi natuke liiga paksult“^{*27}. Vangistatu ei olnud nimelt ise aastaid habet ajanud ja ta tundis end ebameeldival, kui seda tema eest tehti. Toomela on sellega esitanud asjakohase võrdluse, mis kõlbab ilmestama ka paljusid üksikvangistuse mõjude seni tehtud uuringuid.

2.3.1. Psühholoogilised mõjud

Üldiselt leitakse, et pikaajaline, s.o aastaid ja aastakümneid eraldatud režiimil viibimine on tõenäoliselt inimese psüühilisele tervisele kahjulik.^{*28} Üksikvangistust peetakse kinnipeetavate vaimsele tervisele kahjulikuks, sest see piirab tähenduslikku sotsiaalset kontakti, mis on psühholoogiline stiimul, mida inimesed vajavad, et jääda terveks ja toimivaks.^{*29} Võimalike psühholoogiliste mõjudena kinnipeetavate vaimsele tervisele on käsitatud järgmist: ärevushäired, depressioon, viha, kognitiivsed häired, moonutatud tajutaj, paranoia, psühhoos. Lisaks võib mõju väljenduda ka hüperaktiivsuses väliste stiimulite suhtes ning keskendumisvõime puudumises.^{*30} Üksikvangistuse mõjusid on seostatud ka enesevigastamise ja suitsiidiga: vanglate üldise elanikkonnaga võrreldes on üksikvangistuses vangide puhul eriti kõrge enesetappude ja enesevigastamise määr.^{*31}

Uuringutes on leitud, et isolatsioonis olevatest vangidest märkimisväärsel osal on suurema tõenäosusega ka mõni psüühiline haigus, s.t enamik, kes satuvad üksikvangistusse, põevad mingit psüühilist haigust.^{*32} Psüühiliste häiretega inimestel väljenduvad ulatuslikud psühholoogilised sümptomid ja isiksuse karakteristikud, mis ei soosi kohanemisvõimet.^{*33} Puudub üksmeel, kas eraldatud režiimil olevatel vangidel suuremal määral psüühiliste haiguste esinemine on tingitud režiimist või vastupidi, kinnipeetavad, kellel on üldiselt raskusi vangla tingimustega toimetulemisel, paigutatakse seetõttu tavapärasest enam ka

²⁴ A. Toomela. Kultuur, kõne ja Minu Ise. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2016, lk 93–99.

²⁵ S. Grassian. Psychiatric Effects of Solitary Confinement. – Washington University Journal of Law & Policy 2006 (22), lk 325; vt ka P. E. Kubzansky. The Effects of Reduced Environmental Stimulation on Human Behavior: A review. – The Manipulation of Human Behavior. A. D. Biderman, H. Zimmer (eds.). Wiley 1961, lk 51–95.

²⁶ Samas, lk 88–90.

²⁷ A. Toomela (viide 24), lk 95.

²⁸ C. Haney. Restricting the Use of Solitary Confinement. – Annual Review of Criminology 2018/1, lk 285–310.

²⁹ S. Grassian (viide 25), lk 325.

³⁰ Samas, lk 381.

³¹ S. Shalev (viide 3); vt ka M. M. Corcoran. Effects of Solitary Confinement on the Well Being of Prison Inmates. Arvutivõrgus: https://wp.nyu.edu/steinhardt-appsych_opus/effects-of-solitary-confinement-on-the-well-being-of-prison-inmates/.

³² H. Toch. The Future of Supermax Confinement. – The Prison Journal 2001 (81) 3, lk 376–388; vt ka M. L. O’Keefe. Administrative Segregation for Mentally Ill Inmates. – Journal of Offender Rehabilitation 2007 (45) 1–2, lk 149–165.

³³ R. Kapoor, R. Trestman. Mental Health Effects of Restrictive Housing. – Restrictive Housing in the US: Issues, Challenges, and Future Directions. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice 2016, lk 199–232.

eraldatud režiimile. Mõnede uuringute kohaselt võib sotsiaalne eraldatus vaimset seisundit parandada, potentsiaalselt ka psüühiliste häiretega isikutel.^{*34} Ka osa vaimselt terveid inimesi on suutnud üksikvangistuse kogemusest saada midagi positiivset.^{*35}

See, kas ja kuidas üksikvangistus mõjutab kinnipeetava vaimset seisundit, ei ole selge eelkõige just metodoloogiliste puudujääkide tõttu senistes uurimistöodes.^{*36}

Üheksakümnendate alguses korraldas psühholoog Haney uuringu, milles uuriti Californias asuvas Pelican Bay vanglas eraldatud režiimil viibimise mõju seal viibivale saajale vangile. Haney uuring korraldati seoses kohtuasjaga *Madrid vs. Gomez*.^{*37} Pelican Bay vanglas tähendas sotsiaalne isoleeritus 22,5 tunni vältel viibimist kambris. Haridus- või sotsiaalprogrammides osaleda ega töötada polnud võimalik. Uuringusse valiti juhuvalimi alusel sada vangit ja neid hinnati kahe vahetu intervjuu abil. Haney leidis kahjulikud mõjud olevat märkimisväärsed. Kohtuasja *Madrid vs. Gomez* raames küsitles Grassian 50 kinnipeetatavat kahe nädala vältel ja leidis, et eraldatud režiimi tingimused süvendasid tugevalt varasemat psüühilist haigust või töid esile mõne sümptomi, mida seostatakse üksikvangistuse režiimiga. Märkimist väärib, et kohtumenetlusse kaasatud ekspertide hinnangul ei osutatud Pelican Bay vanglas tervishoiuteenust nõuetekohaselt, seda just vaimse tervise aspektist. Vanglas ei olnud piisavalt vaimse tervise arste. Lisaks tuvastati mitmel juhul ülemäärase jõu kasutamine vangide suhtes. Tervishoiusteenu osutamise kohta peetav dokumentatsioon oli puudulik, kohati kaoiline või valeandmeid sisaldav. Samuti ei olnud korraldatud sundraviga seonduvat, sageli oli jäetud vangid vajalikust ravist ilma. Selliste puudujääkide tõttu ei ole üllatavat, et kohus tuvastas rikkumise, küll aga ei saa sellest veel teha uuringute kohta üheseid järeldusi.

Kuigi Haney ja Grassiani uuringutele viidatakse väga palju, märkis ringkonnakohus asjas *Madrid vs. Gomez*, mille raames mõlemad uuringud korraldati, et uuringute kohaselt ei avalda eraldatud režiimil olemine vangidele ühetaolist mõju, mõnele vangile avaldab keskkond hoopis positiivset mõju, mõnel juhul on sümptomid suhteliselt tagasihoidlikud, avaldades minimaalset või vähest mõju. Kohtu hinnangul ei näidanud uuringud, et enamik eraldatud režiimil olevatest Pelican Bay vangidest kogesid ekstreemseid sümptomeid, mida seostatakse äärmusliku isoleerimise ja vähendatud keskkonnastiimulitega. Seetõttu ei olnud kohus veendunud, et vangla eraldatud režiimi tingimusi saaks üldistatult pidada seal viibivate vangide seisukohast õigusvastaseks. Ühtlasi heitis kohus ette ka seda, et tulemusi ei olnud võimalik võrrelda võrdlusgrupiga, samuti ei korraldatud kontrolluuringut, kuhu oleksid kaasatud vangid, kes ei viibinud eraldatud režiimil. Samuti näitas kontrollküsimuste kõrge protsent (19%), et vastused olid liialdatud. Kohus kahtles uuringute metodoloogiliste vigade tõttu uuringute tulemustes, kuid asjaolusid kogumis arvestades leidis, et Pelican Bay eraldatud režiim põhjustas osadele vangidele vähemalt mingil määral psühholoogilise trauma. Kohus esitas otsuses kaks kategooriat, kelle puhul kohtuotsuses kirjeldatud tingimustel eraldamine oli õigusvastane: psüühilist haigust põdevad vangid ja vangid, kelle eraldamise korral on suur risk, et neil avaldub tõsine psüühiline haigus.

Suedfeld jt^{*38} on leidnud, et üksikvangistuses viibijate ja tavarežiimil olnud vangide vahel olulisi erinevusi ei olnud ning testide tulemused ei toeta järeldust, et üksikvangistusel oleks üleüldine kahjustav negatiivne mõju. Samasugusele tulemusele jõudsid ka Morris^{*39}, Bulman^{*40}, Rogers^{*41}, Gendreau ja Bonta.^{*42}

³⁴ R. Gibby, H. B. Adams, R. N. Carrera. Therapeutic Changes in Psychiatric Patients Following Partial Sensory Deprivation. – Sensory Isolation and Personality Change. M. Kammermann (ed.). Springfield, IL: Thomas Books 1977; vt ka S. Grassian, N. Friedman. Effects of Sensory Deprivation in Psychiatric Seclusion and Solitary Confinement. – International Journal of Law and Psychiatry 1986 (8), lk 49–65.

³⁵ P. S. Smith. The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A brief history and review of the literature. – Crime and Justice 2006 (34) 1, lk 441–528. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org/stable/10.1086/500626>.

³⁶ D. P. Mears jt (viide 12), lk 1427–1444.

³⁷ *Madrid v. Gomez*, U.S. District Court for the Northern District of California - 889 F. Supp. 1146 (N.D. Cal. 1995), 10.01.1995. Arvutivõrgus: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/889/1146/1904317/>.

³⁸ P. Suedfeld, C. Ramirez, J. Deaton, G. Baker-Brown. Reactions and Attributes of Prisoners in Solitary Confinement. – Criminal Justice and Behavior 1982 (9) 3, lk 303–340.

³⁹ R. G. Morris. Exploring the Effect of Exposure to Short-Term Solitary Confinement among Violent Prison Inmates. – Journal of Quantitative Criminology 2016 (32) 1, lk 1–22.

⁴⁰ P. Bulman. The Psychological Effects of Solitary Confinement. – Crime and Delinquency 2012 (53), lk 633–656.

⁴¹ R. Rogers. Solitary Confinement. – International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 1993 (37) 4, lk 339–349.

⁴² P. Gendreau, J. Bonta. Solitary Confinement is not Cruel and Unusual Punishment: People sometimes are. – Canadian Journal of Criminology 1984 (26), lk 467; vt ka J. Bonta, P. Gendreau. Reexamining the Cruel and Unusual Punishment of Prison Life. – Law and Human Behavior 1990 (14) 4, lk 350, 364.

Morgan jt leidsid^{*43}, et eraldamisel oli vangide tervisele tagasihoidlik mõju. 2001. aasta uuringus^{*44} võrreldi Kanadas eraldatud režiimil olnud vange tavarežiimil olnud vangidega ning leiti, et eraldatud vangidel oli kehvem vaimne tervis ja halvemad kohanemise psühholoogilised mehhanismid.

2011. aasta uuringus^{*45}, mis kestis kokku ühe aasta, uuriti üksikvangistuse psühholoogilisi mõjusid Colorado vanglas. Valim hõlmas nii psüühilise häire diagnoosiga kui ka diagnoosita meeskinnipeetavaid. Uuringu eesmärk oli teada saada, kas ja mil määral eraldatud kinnipeetavatel aja jooksul psühholoogilised sümptomid halvenevad. Uurijad püstitasid kolm peamist hüpoteesi: (a) eraldatud vangid kogeavad psühholoogilisi sümptomeid süvendatumalt kui tavarežiimil olivad; (b) eraldatud vangide psühholoogiline seisund halveneb, eriti just nendel vangidel, kellel on varem tuvastatud vaimsed probleemid; (3) võrreldes võrdlusgrupiga halveneb eraldatud vangide tervis suuremal määral kui tavarežiimil olevate vangide tervis. Ükski algselt esitatud hüpotees ei leidnud tõestust.

Uurijad kogusid andmeid intervjuuseeriade ja vangide hinnangute abil nii eraldatud režiimil (AS) vangide, tavarežiimil (GP, *general population*) olevate vangide kui ka erivajadustest tulenevate piirangutega režiimil (SN) olevate vangide kohta. Mõjude uurimiseks moodustati viis gruppi: vaimsete häireteta eraldatud režiimil olevad vangid (AS NMI), vaimsete häiretega eraldatud režiimil olevad vangid (AS MI), tavarežiimil olevad vaimsete häireteta vangid (GP NMI), tavarežiimil olevad vaimsete häiretega vangid (GP MI) ja erivajadustega vangid (SN MI). Hüpoteesi suhtes, et eraldamine põhjustab vaimse tervise halvenemist nii vaimsete häiretega kui ka vaimsete häireteta kinnipeetavatel, olid tulemused ebajärjepidevad. AS NMI grupi puhul täheldati madalamaid vaimse tervise häirete näitajaid kui kolme MI grupi puhul, samas olid AS NMI näitajad oluliselt kõrgemad kui GP NMI grupil. Uurijad dokumenteerisid kõrgeid vaimse tervise häirete näitajaid igas grupis, kuid eraldatud režiimil olijatel ei olnud need häired oluliselt rohkem esindatud kui tavarežiimil olevate vangide puhul. Kuivõrd psühholoogiliste sümptomite halvenemist võis märgata kõikides gruppides, ei saanud öelda, et muutusi põhjustas eraldatud režiimil viibimine. Lisaks aeglustus psühholoogiliste sümptomite avaldumine aja jooksul kõikides gruppides. Vastupidi hüpoteesile leiti, et MI AS grupi vangide psüühiline seisund ei halvenenud kiiremini kui nendel, kellel ei olnud vaimseid häireid. Mõistagi on uuring saanud selliste järelduste tõttu palju kriitikat uurijatelt, kes on oma uuringutes negatiivset mõju kinnitanud. Colorado uuringu kriitikat on analüüsitud ning leitud, et ühegi sellise kriitika autorid, kes viitavad Colorado uuringu metodoloogilistele vigadele, ei ole oma uurimistöodes käsitlenud uurimisküsimust piisava metodoloogilise täpsusega (nt korduvad mõõtmised, võrdlusgrupi ülesehitus, psühhopaatoloogia hindamine konstruktsiooni valikul).^{*46}

2016. aastal tehtud kahe metanalüüsi^{*47} tulemusel jõuti järeldusele, mis ei toeta seisukohta, et eraldatud režiim põhjustab kestvat emotsionaalset kahju. Smith, Gendreau ja Labrecque kasutasid kaasamise kriteeriumeid, mis käsitasid mõõdikuna üksikvangistust kui iseseisvat muutujat. Metanalüüsi käigus leiti, et negatiivsed mõjud jäid vahemikku 0,06–0,55 (vähene kuni mõõdukas mõju). Teine metaanalüüs jõudis samasugusele tulemusele. See pani Labrecque'i järeldama, et metanalüüside tulemused heidavad kahtlusi väidetele, mille kohaselt on üksikvangistusel vangidele kahjustav mõju. Erinevaid järeldusi on tehtud ka üksikvangistuse mõjude püsivuse kohta. Kui ühed uuringud märgivad, et negatiivsed mõjud kadusid üpris kiiresti, siis teised on leidnud vähemal või rohkemal määral kroonilisi mõjusid. Tõendeid viimase kinnituseks on suhteliselt vähe.^{*48} On ka uuringuid, milles on tuvastatud rohkemal või vähemal määral püsivat

⁴³ R. D. Morgan, R. M. Labrecque, P. Gendreau, T. R. Ramler, B. Olafsson. Questioning Solitary Confinement: Is administrative segregation as bad as alleged. – *Corrections Today* 2017 (79) 5, lk 18–78.

⁴⁴ I. Zinger, C. Wichmann, D. A. Andrews. The Psychological Effects of 60 Days in Administrative Segregation. – *Canadian Journal of Criminology* 2001 (43), lk 47.

⁴⁵ M. L. O'Keefe, K. J. Klebe, J. Metzner, J. Dvoskin, J. Fellner, A. Stucker. A Longitudinal Study of Administrative Segregation. – *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online* 2013 (41) 1, lk 49–60.

⁴⁶ P. Gendreau, Y. Theriault. *Bibliotherapy for Cynics Revisited: Commentary on a one year longitudinal study of the psychological effects of administrative segregation. Corrections and Mental Health: An Update of the National Institute of Corrections 2011*; vt ka R. M. Labrecque. *The Effect of Solitary Confinement on Institutional Misconduct: A longitudinal evaluation*. Doctoral dissertation. University of Cincinnati 2015, lk 47.

⁴⁷ R. D. Morgan, P. Gendreau, P. Smith, A. L. Gray, R. M. Labrecque, N. MacLean, S. A. Van Horn, A. D. Bolanos, A. B. Batastini, J. F. Mills. Quantitative Syntheses of the Effects of Administrative Segregation on Inmates' Well-being. – *Psychology, Public Policy, and Law* 2016 (22) 4, lk 439.

⁴⁸ M. L. O'Keefe (viide 32), lk 149–165; vt ka P. Smith, R. M. Labrecque, P. Gendreau. *An Evaluation of the Impact of Solitary Confinement on Offenders with Mental Illness*. – *Portland State University Criminology and Criminal Justice Faculty* 2015/7.

mõju.^{*49} Kindlasti vajab mõjude püsivuse küsimus veel põhjalikumat uurimist, sest enamik uuringuid ei uuri isoleerimisjärgset aega.

2.3.2. Mõju õiguskuulekusele, vangla julgeolekule ja retsidiivsusele

Õiguskuulekuse kohta on uuringuid, kus avalduv mõju on väike või puudunud täielikult. Ühes uuringus leiti, et lühiajaline (1–30 päeva) kartserikaristus mõjus õiguskuulekusele teataval viisil positiivselt: sellega kaasnes vägivallaaktide, agressiivse käitumise ja enesevigastamise vähenemine.^{*50} Positiivne mõju leidis kinnitust ka hilisemas uuringus, kus valimis osales rohkem kinnipeetavaid nii USA-st kui ka Kanadast.^{*51} Seevastu märkisid Frost ja Monteiro^{*52}, et uurimistööde vähesus takistab igasuguste järelduste tegemist selle kohta, kas eraldatus aitab vabanemisele järgnevat õigusrikkumisi ära hoida, õhutab neid või ei oma see järgnevale käitumisele mingit mõju. Labrecque^{*53} uuris erineva kestusega isoleerimisi, Morris lühiajalisi isoleerimisi, kuid kummalgi juhul mõju õiguskuulekusele ei tuvastatud. Labrecque'i ja Smithi uuringu ülevaatest^{*54} järeldus, et eraldamisel puudub igasugune mõju kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele või siis on see mõju liiga nõrk, et seda saaks märkimisväärseks pidada. 2020. aasta metauuringu^{*55} tulemusel leiti taas vähene kuni mõõdukas seos üksikvangistuse ja suurenenud agressiivsuse vahel.

Väga vähestes uuringutes on uuritud isoleerimise mõju vangla julgeolekule ja üldisele korrale.^{*56} Labrecque uuris käitumist nende vangide puhul, kellele oli mõistetud vähemalt üheaastane vangistus ning keda oli hoitud üksikvangistuse režiimil. Ta kasutas aegrea analüüsi ning leidis, et ei üksikvangistuse kogemus ega sellel režiimil veedetud aeg ei avaldanud mingit mõju järgnevale vägivaldsusele, õiguskuulekale käitumisele või uimastite väärkasutusele. Seevastu Crouch ja Marquart^{*57} leidsid, et *supermax*'i režiim vähendas vanglates tapmisi. Huebner uuris^{*58} 185 kinnipidamisasutuse andmeid ja leidis, et vangide protsent, kelle suhtes kohaldati distsiplinaarkaristuse tõttu üksikvangistuse režiimi, ei seostunud füüsiliste rünnakute arvuga. 2003. aasta uuringus^{*59} leiti, et *supermax*'i režiim vähendas vangidevahelist vägivalda.

Retsidiivsuse puhul on leitud vähene mõju^{*60} või vähene kriminogeenne mõju.^{*61} Siinjuures tuleb arvestada, et sageli suhtleb vang vaid teiste vangidega ning oluliselt vähemal määral oma pere ja lähedastega, kui vangil neid on. Võib olla olukordi, kus vangi ainus suhtlus on vanglaametnikega, sotsiaaltöötajatega, psühholoogide või muude tervishoiutöötajatega, kaplaniga, kaitsja või esindajaga ning teiste kinnipeetavatega. Selge on aga see, et kui soodustada kuritegelikke eluviise toetavate kinnipeetavate omavahelist suhtlust, ei saa sellel kindlasti olla vaid positiivsed mõjud. Suure arvu kurjategijate ühte koondamine ei muuda neid

⁴⁹ B. A. Arrigo, J. L. Bullock. The Psychological Effects of Solitary Confinement on Prisoners in Supermax Units: Reviewing what we know and recommending what should change. – *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2008 (52) 6, lk 622–640; vt ka S. Grassian (viide 25), lk 325.

⁵⁰ R. G. Morris (viide 39), lk 1–22.

⁵¹ P. Suedfeld, C. Roy, P. B. Landon. Restricted Environmental Stimulation Therapy in the Treatment of Essential Hypertension. – *Behaviour Research and Therapy* 1982 (20) 6, lk 553–559.

⁵² N. A. Frost, C. Monteiro. Administrative Segregation in US prisons. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice 2016.

⁵³ R. M. Labrecque (viide 46), lk 69.

⁵⁴ R. M. Labrecque, P. Smith. Assessing the Impact of Time Spent in Restrictive Housing Confinement on Subsequent Measures of Institutional Adjustment among Men in Prison. – *Criminal Justice and Behavior* 2019 (46) 10, lk 1445–1455.

⁵⁵ M. Luigi, L. Dellazizzo, C. É. Giguère, M. H. Goulet, A. Dumais. Shedding Light on “the Hole”: A systematic review and meta-analysis on adverse psychological effects and mortality following solitary Confinement in correctional settings. – *Frontiers in Psychiatry* 2020/11, lk 840.

⁵⁶ J. Sundt. The Effect of Administrative Segregation on Prison Order and Organizational Culture. – *Restrictive housing in the US: Issues, challenges, and future directions*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice 2016, lk 297–330.

⁵⁷ B. M. Crouch, J. W. Marquart. Resolving the Paradox of Reform: Litigation, prisoner violence, and perceptions of risk. – *Justice Quarterly* 1990 (7) 1, lk 103–123. DOI: 10.1080/07418829000090491.

⁵⁸ B. M. Huebner. Administrative Determinants of Inmate Violence: A multilevel analysis. – *Journal of Criminal Justice* 2003 (31) 2, lk 107–117.

⁵⁹ Vt nt C. S. Briggs, J. L. Sundt, T. C. Castellano. The Effect of Supermaximum Security Prisons on Aggregate Levels of Institutional Violence. – *Criminology* 2003 (41) 4, lk 1341–1376.

⁶⁰ H. D. Butler, B. Steiner, M. D. Makarios, L. F. Travis III. Assessing the Effects of Exposure to Supermax Confinement on Offender Postrelease Behaviors. – *The Prison Journal* 2017 (97) 3, lk 275–295.

⁶¹ Vt nt D. Lovell, L. C. Johnson, K. C. Cain. Recidivism of Supermax Prisoners in Washington State. – *Crime & Delinquency* 2007 (53) 4, lk 633–656.

seaduskuulekamaks, vaid vastupidi, aitab kaasa kinnipeetava kriminaalsete hoiakute hoidmisele ja süvenemisele.⁶² Sõltumata vanglate erinevatest materiaalistest tingimustest ei ole nende retsidiivsuse näitajad oluliselt erinevad.⁶³

Ward ja Werlich⁶⁴ uurisid Alcatrazi ja Marioni vangla vange, keda oli käitumise tõttu teistest vanglatest Alcatrazi või Marioni üle viidud, ja vange, keda oli vabanemise järel toime pandud õigusrikkumise pärast tagasi karistust kandma saadetud. Alcatrazi kinnipeetavatest, keda oli vahepeal mujale vanglasse karistust kandma toimetatud, saadeti Alcatrazi tagasi vaid 3% distsiplinaarmeetme kohaldamise tõttu. Polnud ühtegi vangi, keda oleks tagasi saadetud kaasvangi tapmise, ametniku vigastamise või tapmise pärast. 1020 kinnipeetavast, kes kandsid karistust Marioni vanglas, jäid 84% vanglasse, kuhu nad üle viidi, ja 16% naasis Marioni vanglasse. Umbes 50% Alcatrazi vangidest ei naasnud vabanemise järel vanglasse. Marioni vangla puhul naasis vanglasse umbes 49%.

Pizarro, Zgoba ja Haugenbrook uurisid⁶⁵ retsidiivismi kovariaatide ilmnemist *supermax*'i režiimil vahistatute puhul ja leidsid, et need on peaaegu identsed vangide üldpopulatsiooniga. Mears ja Bales leidsid⁶⁶ suurema retsidiivsuse tõenäosuse. Samas, kui kinnipeetavaid võrreldi *supermax*'i kontrollgrupiga, muutusid erinevused pea olematuks. Mears ja Bales uurisid samuti võimalikke erinevaid *supermax*'i režiimil viibimise tagajärgi, sh vabanemise eel *supermax*'i režiimil viibimise seost, ning leidsid, et „ei *supermax*'is viibimise aeg ega see, kas see toimus hiljuti, ei nähtunud olevat põhjuslikus seoses retsidiivismi näitajaga“⁶⁷.

3. Kohtupraktika ja üksikvangistuse mõjude leevendamine

Üksikvangistuse küsimust on analüüsinud nii riigisiseseid kohtud kui ka EIK. Riigisisene kohtupraktika kartserikaristuste järjestikku täitmisele pööramise ja kahjulike mõjude kohta on ajas muutunud. Vangistusseaduses⁶⁸ (VangS) on sätestatud, et vangistusseaduse, vangla sisekorraeeskirjade või muude õigusaktide nõuete süülike rikkumise eest võib kinnipeetavale kohaldada distsiplinaarkaristuseks kartserisse paigutamist kuni 45 ööpäevaks, noorele kinnipeetavale kuni 20 ööpäevaks ja vahistatule kuni 30 ööpäevaks (VangS § 63 lg 1 p 4, § 63 lg 2, § 100 lg 1 p 3). Kuigi vangistusseadusest võib välja lugeda, et kinnipeetav paigutatakse kartserikambrisse, siis ei pruugi see siiski nii olla: kartserikaristust saab vang kanda ka tavakambris olles nii, et talle kohaldatakse režiimist tulenevaid piiranguid.

Varem pidas Riigikohus⁶⁹ järjestikuseid kartserikaristuse kandmisi lubatavaks. Riigikohtu varasema tõlgenduse⁷⁰ järgi ei tulenenud vangistusseadusest keeldu distsiplinaarkaristuse täitmisele pööramiseks seetõttu, et karistatu juba viibib kartseris. Samuti ei kohustanud vangistusseadus kohtu hinnangul vanglat jälgima, et kinnipeetavat ei paigutataks eri rikkumiste eest kartserisse kauemaks kui 45 ööpäevaks järjest, mistõttu pidi vangla määratud distsiplinaarkaristused täitmisele pöörama kohe ning seda tehes ei käitunud vangla õigusvastaselt ega rikkunud kaebaja õigusi.

2017. aasta otsuses⁷¹ muutis Riigikohus oma varasemat seisukohta ja leidis, et 120-päevase pikkusega kartserikaristuste katkematu täitmisele pööramine ei pruugi olla lubatav. Selles lahendis selgitas kollee-

⁶² P. Gendreau, F. T. Cullen, C. Goggin. The Effects of Prison Sentences on Recidivism. Ottawa, Ontario: Solicitor General Canada 1999, lk 4–5; vt ka J. R. Lilly, F. T. Cullen, R. A. Ball. Criminological Theory: Context and Consequences. Sage publications 2018; L. H. Bukstel, P. R. Kilmann. Psychological Effects of Imprisonment on Confined Individuals. – Psychological Bulletin 1980 (88) 2, lk 469.

⁶³ A. Ahven. Vanglast vabanenute retsidiivsus Eestis ja Soomes. Justiitsministeerium 2019. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vanglast_vabanenute_retsidiivsus_eestis_ja_soomes.pdf.

⁶⁴ D. A. Ward, T. G. Werlich. Alcatraz and Marion: Evaluating Super-maximum Custody. – Punishment & Society 2003 (5) 1, lk 53–75.

⁶⁵ J. M. Pizarro, K. M. Zgoba, S. Haugebrook. Supermax and Recidivism: An examination of the recidivism covariates among a sample of supermax ex-inmates. – The Prison Journal 2014 (94) 2, lk 180–197.

⁶⁶ D. P. Mears, W. D. Bales. Supermax Incarceration and Recidivism. – Criminology 2009 (47) 4, lk 1131–1166.

⁶⁷ Samas.

⁶⁸ RT I 2000, 58, 376; RT I, 06.05.2020, 43.

⁶⁹ RKHKo 21.03.2013, 3-3-1-79-12.

⁷⁰ Samas, p 10.

⁷¹ RKHKo 10.10.2017, 3-15-3133.

gium, et põhiõiguste tagamiseks peab vangla kartserikaristusi täitmisele pöörates jälgima muu hulgas, et kartseris viibimise järjestikune kestus ei osutuks asjaolusid arvestades ebaproportsionaalseks ega kahjustaks isiku teist. Vajaduse korral tuleb mitme kartserikaristuse täitmisele pööramise vahel võimaldada kinnipeetaval viibida mõistlik arv päevi vangla tavatingimustes. 2018. aasta lahendis⁷² täpsustas Riigikohus eelnimetatud lahendis antud seisukohta, öeldes, et selleks, et hinnata, kas kartserikaristuste järjekordne katkematu täitmisele pööramine on lubatav, on oluline arvestada nii isiku kartseris viibimise kestust kui ka sellest tulenevat individuaalset mõju tema tervislikule või sotsiaalsele olukorrale. Seetõttu tuleb individuaalselt hinnata ka seda, kui pikk tavalises eluosakonnas viibimine on piisav kartseris viibimise ohtliku mõju leevendamiseks. Hindamisel tuleb arvestada kartserirežiimil tegelikult kohaldatud piiranguid.

EIK on leidnud, et isiku eraldamine ei ole iseenesest EIÕK artikliga 3 vastuolus (vt nt *Messina vs. Itaalia*, 25498/94⁷³). EIK on mitmes lahendis CPT seisukohtadele tuginedes öelnud, et pikaajaline üksikvangistus ilma vaimse ja füüsilise „ergastamiseta“ toob tõenäoliselt kaasa isiku vaimse tervise ja sotsiaalsete oskuste kokkuvarisemise (*Glowacki vs. Poola*, 1608/08; *Iorgov vs. Bulgaaria*, 40653/98; *Ramirez Sanchez vs. Prantsusmaa*, 59450/00; *Öcalan vs. Türgi*, 24069/03 jt).

Kohtuasjas *A. T. vs Eesti*⁷⁴ nõustus EIK valitsuse seisukohaga, et vanglal oli põhjendatud alus arvata, et kaebaja on teistele kinnipeetavatele ja vanglaametnikele ohtlik. EIK arvates ei olnud kaebaja „täielikus tundeduslikus isolatsioonis“ ega täielikult ära lõigatud sotsiaalsest suhtlusest, vaid tema isolatsioon oli osaline ja suhteline, samuti olid julgeolekuabinõude kohaldamisel kaebajale kättesaadavad menetluslikud tagatised, mistõttu ei olnud EIÕK artiklit 3 rikutud. Praegu on EIK menetluses üks pikaajalist kartserikaristust käsitlev kohtuasi (kaebus nr 3501/20).

Teaduskirjanduse ja kohtupraktika kohaselt peaks teatav mõtestatud sotsiaalne kontakt olema tagatud igale vangile.⁷⁵ Teadusuuringuid, riigisisest ja EIK kohtupraktikat ning rahvusvaheliste organisatsioonide soovitusi arvesse võttes rakendatakse alates 2018. aasta septembrist kõikides vanglates kartseri leevendusmeetmete programmi. Programm algab kartserirežiimil viibimise 11. päevast ja sellega tegelevad vanglas kaplan, sotsiaaltöötaja, psühholoog või tugiisik (vabatahtlik). Vähemalt üks kord kuus toimub kohtumine kliinilise psühholoogi või psühhiaatriga, kes hindab vangli psüühilist seisundit ja selle muutuseid võrreldes eelnevate kohtumistega. Kohtumiste teemad⁷⁶ on vabal valikul, nende eesmärk on pakkuda kartserikaristuse ajal inimlikku kontakti ja ennetada, et ei tekiks või süveneks üksikvangistuse võimalik negatiivne mõju, millele palju viidatakse.

4. Kokkuvõte

Uuringutest tehtavad järeldused on piiratumad, kui võiks arvata. Kuigi psüühilised häired ja haigused võivad vanglasse sattumist soodustada, siis puuduvad sageli algandmed selle kohta, milline oli kinnipeetava psüühiline seisund enne vanglasse sattumist. Vastupidi laialt levinud arvamusele ei kinnita üksikvangistuse mõjusid analüüsinud teadusuuringud üheselt, et alati ja igal juhul ilmneb negatiivne mõju, ega ka seda, kas või kui püsiv see on. Samuti on teadusuuringud, mis käsitlevad üksikvangistuse mõju retsidiivsusele ja kriminoogeensete riskide maandamisele, vähe tõendatud. Puudulik on analüüs sel teemal, mida järeldada üksikvangistuse kui vangla julgeoleku tagamise meetme kohta. Uuringutes on sageli metodoloogilisi puudujääke (valimi kallutatus või väiksus, võrdlusgruppide puudumine, režiimide vaheldumise mitteametamine jms), mille tõttu tuleb neis esitatud järeldusi tõlgendada teatava reservatsiooniga. Sellegipoolest keskendub valdav osa õigusteaduslikust diskussioonist negatiivsetele mõjudele, mis võivad olla tõlgendajale intuiitiivselt meelepärased ega lähe vastuollu tema seesmise õiglustundega. Teadusuuringutest järelduv peaks küll aja jooksul ise korrigeeruma, kuid seda vaid juhul, kui vale tõlgendus ei leia piisavas hulgas metodoloogiliselt tugevates uuringutes kinnitust või kui tuuakse välja metodoloogiliselt nõrga uuringu vead. Kuivõrd

⁷² RKHKo 04.06.2018, 3-15-2943.

⁷³ Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights. Strasbourg, 2020.

⁷⁴ EIKo 13.11.2018, 70465/14. Arvutivõrgus: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187601>.

⁷⁵ J. Worsaae Rasmussen. Der er alternativer til total isolationsfængsling. – Amnesty 2000 (2), lk 24–26; vt ka P. S. Smith (viide 35), lk 505.

⁷⁶ Kohtumistel arutatavate teemade kohta vt ka Eesti valitsuse vastus piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) raportile Eesti külastuse kohta, mis toimus 27. september kuni 5. oktoober 2017. CPT/Inf (2019) 32, lk 30. Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/168098db97>.

uuringutes tehtud järeldused on erinevad, tuleb õigusteaduslikus diskussioonis loobuda palju refereeritud seisukohtade taasesitamisest ning pöörata senisest enam rõhku teadusuuringute sisulisele analüüsile. Kvaliteetne õigusteaduslik diskussioon eeldab ka rohkem sisulist koostööd valdkonda uurivate teadlastega. Sellisel juhul on võimalik ka üksikvangistuse kahjulikke mõjusid leevendada.

Vangistuse täideviimise eesmärke, s.o kinnipeetava õiguskuulekale tee suunamist ja õiguskorra kaitsmist silmas pidades on seadusandja pannud vanglale kohustuse korraldada kinnipeetavate järelevalve viisil, mis kindlustab süsteemi normaalse toimimise ning kõigi vanglas viibivate isikute julgeoleku, s.t üldise julgeoleku vanglas. Seetõttu ei seendu üksikvangistuse temaatika vaid üksikisiku õiguste, vaid ka avaliku huvi tagamise vajadusega. Neid asjaolusid silmas pidades on edasiste uuringutele mõeldes oluline leida üles õiged küsimused, millele soovitakse teaduslikult põhjendatud vastuseid leida, ning sobitada need õigete meetoditega.

Autorist: Laura Glaase on Justiitsministeeriumi vanglate osakonna peajurist.